NAŠE ŘEČ

ROČNÍK IV. ČÍSLO 9.

FRANTIŠEK BÍLÝ MRTEV.

Bolestná ztráta stihla »Naši Řeč«: v noci na den 18. října zemřel člen její redakce František Bílý, min. rada v. v. Zemřel ve věku 65 let, v době, kdy podle tělesné i duševní svěžesti, již si zachoval do tohoto roku, nikdo netušil, že by to mohl býti poslední rok jeho života. V létě, nedlouho před prázdninami, objevily se na něm známky zákeřné nemoci, jejíhož nebezpečí zvěčnělý sám si nebyl vědom; po operaci, jež na něm byla vykonána, zdálo se, že se dosti rychle zotavuje, ale zánět plic sklátil tělo chorobou a operací zesláblé rychleji, než i lékaři očekávali. Smrt se mu stala vykoupením z vleklých a těžkých bolestí beznadějné nemoci, jejíž kořistí se stal.

Nebudeme podrobně vykládati, jak velikou práci vykonal Bílý v svém životě; ví o ní každý, kdo si všímal snah na povznesení našeho písemnictví, našeho spisovného jazyka, našeho školství. Skoro nepřehledná je řada drobnějších jeho statí, kritik a literárních zpráv, roztroušených po časopisech českých a moravských, po sbornících a spisech příležitostných i jinde; k nim se druží vydání vynikajících děl našeho písemnictví (tak Komenského Labyrintu, některých básní F. L. Čelakovského, Vrchlického, výboru ze spisů Havlíčkových), z nichž některá se dočkala několikera vydání, knihy určené potřebě školní, čítanky Moravská a Slovenská a j. Nepřebraným pramenem ku poznání našeho literárního a osvětového vývoje v 1. pol. minulého století je jeho

vydání korespondence a zápisků F. L. Čelakovského. Podrobný obraz života a díla tohoto básníka, k němuž Bílý po dlouhá leta konal přípravy, zůstal úkolem nevykonaným anebo aspoň nedokončeným; nebylo mu přáno ani, aby mohl ukončiti vzpomínky na dva své učitele, jejichž jméno bylo zlatým písmem zapsáno v jeho duši, Frant. Bartoše a Jana Gebauera, jejichž zajímavost rostla od kapitoly ke kapitole. Ale co Bílý vykonati mohl, vykonal.

Čistota našeho jazyka byla jednou z vůdčích hvězd jeho životní práce; po této stránce byl a zůstal věrným žákem Bartošovým, i kde jeho mistr snad zacházel do přísnosti zbytečně úzkostlivé. O tom svědčí všecky jeho literární úvahy a kritiky i sám jazyk jeho prací. Činně se zúčastnil prací k 3. vyd. matičního Brusu, byl také snad nejhorlivějším členem komise pro vybudování úředních Pravidel pravopisných. Když vznikla v České akademii myšlenka vydávati na prohloubení znalosti českého jazyka a na ochranu jeho čistoty časopis, který by hledal čtenářů i mimo kruhy filologické, neuvítal jí snad nikdo radostněji než Bílý; a jak horlivým byl spolupracovníkem »Naší Řeči«, jak neúprosným karatelem nepravostí, v nichž tone náš dnešní jazyk spisovný a zvláště novinářský, vědí naši čtenáři sami. Sama smrt vlastně překvapila Bílého v plné práci pro »Naši Řeč« a pro jiné úkoly literární; prázdně, kterou mu přinesl pobyt v nemocnici, užíval, jak jen bylo možno, k tomu, aby doplňoval a rovnal zásoby výpisků a zápisků.

Opustil nás věrný a oddaný druh, jemuž s námi vděčnou paměť zachovají i naši čtenáři.

Jos. Zubatý.

JOSEF ZUBATÝ:

ČLOVĚK.

Starý náš brusič Jan Blahoslav vykládá v »Gramatice české« na str. 200 n. (vydání Hradilova a Jirečkova), jak překládati po česku latinské slovesné tvary trpné, zvláště bezpodmětné (jako luditur = hraje se atp.). M. j. tam čteme (latinská a řecká slova Blahoslavova klademe v českém překladě do hranatých závorek): »Někteří pak [zlých vzorů se držící nebo méně umělí] chtějí sobě formovati [výraz neosobný] beze vší potřeby z toho slova marně přidaného *jeden*. Říkají takto: »A coť jeden ví, kam jíti, když tam nebýval! Nemůž se jeden najísti a napiti, aby nebylo svády. Mohl by se jeden zabiti. Div se jeden nepřetrhne« etc. Verštatní locutio [= rčení]; tam může trpína býti; ale [bohoslovcům (t. j. překladatelům sv. Písma, o něž Blahoslavovi především jde) nenáleží], neb jest to germanismus. Někteří místo toho slova *jeden* užívají *člověk*: »Coť člověk ví! Musí člověk snésti.« [Jeť to snesitelnější způsob mluvení, třebas ne vkusný (elegans)]; k běžnému mluvení nezle se hodí.« Tedy: *jeden* je zde germanismus, jejž lze uznati jen v řeči sprosté, *člověk* se hodí k obecnému hovoru denního života. To je věta, jejíž druhou část lze opakovati i dnes beze změny. I dnes by nám zněla věta se slovem *člověk* v příkladech Blahoslavových nemístně, kdybychom je čtli v překladě z bible nebo ve vážné vědecké rozpravě, kdybychom je slyšeli v slavnostní řeči, kdežto v denním hovoru nám nevadí. Co se první části mínění Blahoslavova týká, rádi bychom byli přísnější než on; germanismus by se dnes měl příčiti kde komu i »ve verštatě«.

Blahoslavovo mínění je vlastně i míněním slovnikářů a brusičů nových. Jungmann bez poznámky má doklady jako »čím víc se člověk včel choulí, tím více se za ním sypou«, i doklady, kde *člověk* znamená asi tolik co »já, našinec« (člověk pracuje, a on lenoší). Brusy zápovědí nemají; buď o tomto významě slova »člověk« mlčí, anebo jej uvádějí bez zápovědi (»jeden« neužívejme místo *člověk*; pišme: Člověk nemůže ani promluviti..., Bačkovský, Oprávce, 21; člověk = podmět obecný, jako něm. »man« nebo francouzské »on«, Vorovka, Strážce jazyka, 17). Pan Dr. Brtník je jiného mínění, vidí v našem *člověk* zakuklené něm. *man*... (IV, 57). Naznačil jsem již II, 110, že *člověk* ve významě fran. »on« ani já za nesprávné nemám; dnes se k tomu vracím. Činím to zejména proto, že se v novinách i v pí-

semnictví stále rozmáhá zvyk, nahrazovati zde slovo *člověk* tím, že se všude sloveso dá do 2. osoby. Věty Blahoslavovy by dnešní spisovatelé vyjádřili asi »co pak víš« (na př. kdybychom chtěli říci »co pak člověk ví, jak to u nás bude vypadati za rok!«), »musíš to snésti« (na př. »je to darebáctví, ale člověk to musí snésti«). Šíří to naše překlady z ruštiny, v níž 2. os. zde je pravidlem; naši překladatelé hýří v rusismech, ale kde by shoda češtiny s ruštinou měla svědčiti, že rčení, o něž jde, je správné, kde se však naše dnešní papírová čeština liší od ruštiny, volí ovšem rčení papírové (tak na př., kde Rus o něčem řekne, že to je jedno, že je vše jedno, překladatel svědomitě napíše, že to je lhostejno). A pomáhají někteří učitelé na středních školách, jimž je měřítkem jazykové krásy a správnosti vzdálenost slova psaného od slova mluveného; zapovídají slovo *člověk* ve významě něm. »man«, franc. »on« napořád. Neupadneme v jejich chybu. Blahoslav zná i ten dnes tak oblíbený způsob; praví: »Avšak dosti pěkně se dí: »Již, hle, neuslyšíš o ničem dobře rozprávěti«, totiž neuslyší se. »Vejdeš-li do kostela, neuzříš tam mnoho lidu. Půjdeš-li do krčmy, tam divné lidi nalezneš«, totiž vejde-li se, uzří se, půjde-li se, nalezne se.« Ale zná i způsoby jiné, a divně by se byl asi podíval na toho, kdo by mu byl uznával způsob jen jediný.

V 40. sv. Kuhnovy »Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung« jsem o těchto věcech vykládal podrobněji. Ukázal jsem tam (a došel jsem souhlasu; neříkám to z marnivosti, ale pro věc samu), že byly v jazycích indoevropských v starých dobách věty, v nichž se děje a stavy, které se jeví anebo mohou jeviti na kterémkoli člověku bez rozdílu, vyjadřovaly 3. osobou jedn. č., aniž bylo třeba do věty klásti slovo naznačující onen obecný podmět. Jazyk staroindický měl na př. i věty jako »očima vidí«, t. j. »člověk vidí očima, očima vidíme« (viděti očima jest vlastnost lidská vůbec). Čeština starší i dnešní má takových starobylých vět množství; znějí nám tak přirozeně, že si jich ani neuvědomujeme. Podnes říkáme na př. »v Praze dostane (t. j. člověk, kdyby něčeho potřeboval) všecko; odsud je za hodinu v Krči; kam ho ráno postaví, tam ho večer najde; bez kuráže málo dokáže«; o trpělivém člověku říkáme, že by na něm mohl dříví štípat, o tvrdohlavém, že by na něm mohl dvacetníky razit, ani se nehne; o hlubokém místě v Lužnici (»víru«) jsem slyšel větu »tadyhle ta voda, dyby do ní žblunknul, ta by ho nevynesla, ta je tichá«. Hájek píše na př. »bylo tu kněh rozličných,... že by jích na tři fasuňky nepobral« (397a), anebo

»veliká drahota v české zemi byla, tak že jedva mohl dvě vajce za peníz kúpiti« (256a). Tma je taková, »že by ji mohl krájet«; někdo vypadá, »že by nad ním splakal, že by mu dal krejcar«, jiný je dobrák, »aby ho pohledal«, jiný zase neposlechne, »kdyby před ním krví (krev) plakal«; kluk se otočil a vytratil, než by řekl »švec«, a než by napočítal pět, byl již kdovíkde. Takové věty má slovenština, polština, lužičtina, jsou to tedy věty vůbec západoslovanské; jsou, jak jsem řekl, prastaré; ale to nic, za několik let bohdá budeme mluviti po rusku, způsobem *nepůvodním, nečeským, mladším, než je způsob náš*, budeme říkati »v Praze dostaneš všecko« atd., protože všecko je nám milejší, co nezní prostě po česku. Ukázal jsem v onom výkladě, že takovéto věty, zdánlivě bezpodměté, od pradávna jsou oblíbeny zvláště jako věty přirovnávací, že zase je nalézáme v jazycích západoslovanských stejně jako v svatých písmech staroindických. U nás se říká podnes, jako se říkávalo v staré době, na př., že něco upadlo v zapomenutí, jako by kámen do vody hodil; že někdo mlčí, jako by mu ústa zašil, jako by ho zařezal; že lže, jako by tiskl (jako když tiskne); dá-li kdo nevděčnému, že to je, jak by do bláta uvrhl; že kapsa je prázdná, jako by vyplákl (Tyl 3, 681 ve vyd. Sekaninově); že je marné zatvrzelci kázati, jako by hrách na stěnu házel; něco je rovné, jako když bičem mrskne; kluci se před hlídačem rozutekli, jako když do vrabců střelí, atd. Ani tak již nebudeme mluviti; nedávno jsem četl na př. ve vypravování o dívce, již právě probudil její milenec: »modré oči zpívaly něco o touze, ruce se zachvěly, *jako když češeš vlasy*«, a p. spisovatel, když to psal, byl přesvědčen, že píše velmi krásně po česku, ač tak jistě nikdy po česku mluviti neslyšel.

Podmět »člověk« se v takových větách rozumí sám sebou, a Čech, jak viděti, velmi často obstojí posud bez něho. Někdy se ovšem jejich ráz mění a mění se i osoba jejich slovesa. Mluvící osoba je také člověk jako jiní lidé; proto někdy vznikají podobné věty s 1. os. mn. č. (očima vidíme; rádi zapomínáme na dobrodiní). I věty s 2. os. jedn. č. tak nalézáme; i v češtině. Nemyslíme zde na věty, kterými přímo oslovujeme určitou druhou osobu; mluvím-li na př. s někým, kdo neví, najde-li, čeho potřebuje, a řeknu-li mu »v Praze dostaneš všecko«, přestává tato věta býti větou podmětu neurčitého a je tvarem i významem větou 2. os., jejím podmětem je určitá osoba, k níž právě mluvím. Ale jsou i věty se slovesem 2. os. jedn. č., při nichž nemáme na mysli osobu určitou, kde je podmět stejně neurčitý jako v oněch větách

se slovesem 3. os. jedn. č. Takové věty vidíme vznikati na př. v jazyce latinském a řeckém; druhá osoba je mluvícímu jaksi příkladem, na němž se mu jeví, co platí nebo může platiti o každém člověku. V jazycích slovanských takovéto věty s 2. os. jedn. č. mohly vznikati zejména proto snadně, že v některých slovesných tvarech zanikl rozdíl mezi 2. a 3. os. Tak se stalo v bývalých prostých časech minulých (v aoristech a v imperfektech), k nimž patří také náš tvar *by* (v starší češtině *by* byla 2. i 3. os. jedn. č.), a zvláště v rozkazovacím způsobě.

Že by významová neurčitost tvaru *by* byla pomáhala větným tvarům s 2. os. jedn. č., nikde s bezpečností nevidíme. Flaškovo přísloví »by vedl osla do Paříže, komoň z něho nebude«, kde *by* je asi 3. os., znělo by dnes »kdyby vedl...«, a »kdybys vedl...« bychom (aspoň my, kteří se snažíme mluviti po česku) řekli asi jen, kde bychom přímo mluvili k určité druhé osobě; tvary s *by*, tedy dnes s nepochybnou 3. os., máme podnes ve větách neurčitého podmětu velmi často (neposlechne, kdyby mu kázal od rána do večera; dnes by ani psa nevyhnal; o prst by ho ovinul; jako by kámen do vody hodil atd.). Ale věty obecného významu s rozkazovacím způsobem jsou nám dnes větami 2. os. Jsou to věty obecných rad, návodů lékařských, kuchařských atd., jichž i my máme nesčíslné množství: »čí chléb jíš, toho píseň zpívej« má v tomto znění (s nepochybnou 2. os. jíš) již Komenský, již Flaška má podobné přísloví »čie pivo pieš, toho piesen zpievaj« (Flajšhans, Č. přísl. 2, 152), známe rady »vezmi libru mouky, vraz do toho dvě vejce« atd. Ale i zde je 2. os. jedn. č. nepůvodní. V jazyce staroindickém, který liší určitě 2. os. od 3. os. i v rozkazovacím způsobu (vlastně bychom zde měli mluviti o způsobu přání, optativu, který je v těchto větách staroindických snad vždy, s nímž náš způsob rozkazovací je svým původem však totožný), nalézáme ve větách obecných rozkazů, rad a návodů jen tvary 3. os., tvar 2. os. by byl možný jen, kde by se mluvilo k určité druhé osobě. Ale i v češtině samé jsou stopy, že dnešní 2. os. bývala původně osobou 3.; v souvětích zde v staré době vedle tvaru rozkazovacího bývají tvary oznamovacího způsobu v 3. os. Tak na př. je u Dalimila přísloví »kdo *chce* v domu škody zbýti, *ten* nedaj jiskře uhlem býti«, podobně je nalézáme častěji i jinde, ale u Srnce (1582) zní »*chceš-li* zlému v cestu vjíti, *nedej* jiskře ohněm býti« (Flajšhans 1, 461); jiné přísloví zní zase u Dalimila »*kterýž chce* zbýti všeliké strasti, *nerod'* (= nechtěj) prsta mezi dřvi (= dvéře) a podvoj klásti«, později »*nestrkej* prstu, kde se dvéře svírají«

a pod. (2, 303); přísloví podobného tvaru, s jednou větou obsahující sloveso nepochybné 3. os., s druhou obsahující rozkazovací způsob patrně také v 3. os., jsou v starší době dosti častá (na př. kdo koně nemá, choď pěšky; kdo chce pokoji, nečiň zmínky o boji), dnes však v obyčeji nejsou, a v příslovích se způsobem rozkazovacím my cítíme osobu 2.

Tvary 2. os. nalézáme odedávna i v jiných našich příslovích, vyjadřujících zkušenosti a pozorování hodící se za rady druhým osobám; přísloví jako známá zásada »bláznových« pánů u Štítného »chlapť jest jako vrba: čím čestějie (= častěji) ji obrúbáš, tiemť sě húště (= hustěji, houšť) obalí«, nebo »ptáka po peří, vlka po srsti poznáš, člověka po řeči«, »s poctivostí nejdál dojdeš«, »jak si usteleš, tak si lehneš« mají tvar již dávno u nás častý, třebas i v nich předpokládáme původní tvar s osobou 3. Ale všude v češtině mají takovéto věty s 2. os. aspoň vzdálený vztah k *možné* druhé osobě, mluvnický tvar jim dává ráz řeči směřující k osobě druhé, a zejména jich nenalézáme, kde by Čech mluvil sám o sobě, o věcech, které se týkají jen jeho, třebas mluvil o nich, jako by se týkaly kohokoliv (přirozenou výjimkou jsou věty, kde člověk sám sebe apostrofuje; vyvedu na př. nějakou hloupost a sám sebe kárám slovy »vidíš, máš být opatrnější!«). Ruština vět s 3. os. neurčitého podmětu, jaké se u nás tak hojnou měrou udržely *ze starých dob*, vůbec nemá, za to si vytvořila věty s 2. os. v míře mnohem větší, než si je vytvořila čeština a jazyky západoslovanské vůbec; je to důvod, abychom my ruštinu napodobili větami, jakých čeština nikdy nemívala? I zde je po mém soudě nejlepší rada brusičská, nepsati takových vět v tvaru 2. os. jedn. č., kde nás k nim nevede náš přirozený český cit, kde bychom jich neužili v tomto tvaru v důvěrném hovoru domácím. Kdo věří, že věty s 2. os. jsou všude větami správně českými v té míře, v jaké jich užívá ruština, proto, že to jsou věty ruské, dopouští se chyby, které se u nás mnozí i jinde dopouštějí; ruština není čeština, a jak jsem řekl již před dvěma lety, cizí kabát zůstává cizí, i když to je kabát bratrův.

Jest ovšem otázka, je-li podmět *člověk* v takovýchto větách germanismus, ať zakuklený, ať odkrytý, vznikly-li věty jako »v Praze člověk dostane všecko«, »dnes by člověk ani psa nevyhnal«, »tahle voda, kdyby do ní člověk žblunknul, ta by ho nevynesla« napodobením německého neurčitého podmětu »man« či nic. Nechci se dovolávati významového rozdílu mezi německým *man* (t. j. Mann, »muž«) a českým *člověk*, ač i ten něco váží; a nechci ani zamlčovati, že je takovéto neurčité »man« již v nej-

starších hornoněmeckých památkách, takže by se bylo k nám mohlo dostati velmi dávno z Němec. Ale jsou věci, z nichž lze souditi, že naše neurčité »člověk« nejen *nemusí býti* německého původu, ale bezpochyby německého původu ani *není*.

Němčina není jediný jazyk, který si takovéto jméno neurčitého pojmu »člověk« vytvořil. Slabé počátky něčeho podobného jsou v jazyce staroindickém; ale zato je takové slovo dosti hojně rozšířeno v Avestě (mluvil tak již Zoroastr — Zarathuštra, který žil snad někdy v 7. stol. př. Kr., ne-li dříve). Tam je to slovo, které znamená původně »muž«, ale v avestském jazyce také prostě »člověk«. A také franština má své *on*, slovo, jež vzniklo z lat. *homo* »člověk«. Vytvořily-li si takové slovo, které větovým úkolem je spíše neurčité zájmeno než podstatné jméno, jazyky jiné bez německého vlivu, proč by si ho nebyla bez tohoto vlivu mohla vytvořiti čeština? I polština má totéž slovo co čeština také v témže neurčitém významě, i Polák říká »człowiek robi a robi«, »człowiek robi, a on sobie próżnuje«, »gdzie człowiek tego dostanie«, docela jako my říkáme »člověk dělá a dělá (nemá oddechu)«, »člověk (našinec) dělá, a on si hoví«, »kde to člověk dostane«; i Poláci, kteří se nevyhýbají příliš německému slovu, ale za to mají skladbu svou, cizím vlivem neporušenou, naučili se tvořiti takovéto věci od Němců?

A takovéto »člověk« je u nás slovo velmi staré. Není mnoho dokladů z doby staré, ale jsou; jejich řídkost pochopíme v starém písemnictví snadně, uvědomíme-li si, že i dnes je to slovo běžné spíše v denním hovoru než v řeči povznesenější. Slovník staročeský má dva doklady již z Alexandreidy: když člověk ustane (= unaví se), dětí ni domu zpomene; (muž ten) tak divné rúcho jmieše (= měl), jakž mi sě nezdá nikake (= nikterak), by kdy člověk vídal také. Flajšhansova staročeská přísloví mají také doklady podobné. Na př.: člověk má, svým (= tím, což má) dělaje, cizím omastiti a jako sukni pěknou ještě aksamítem spremovati; když se na člověka rozhněvá, zradu by pověděl, zvláště při truňku; což člověk rád přemietá v srdci, o tom rád mluví (Štítný); jakož člověk sěje, takéž bude žieti (zaznamenáno již koncem 14. stol.); s pravdou člověk všudy projde; což člověk nevie, příhoda bez bolesti nalezuje; cokoli člověk navykne za mládi, to bude a jest jeho přirození; kterýž hřiech člověk obykne (= si obvykne), toho na starost neotvykne; když člověku bradu holí, nemůž po vůli mluviti (na tyto doklady mne upozornil kol. Flajšhans). V rukopise o štěpování z r. 1447 je výklad, jak se má učiniti, aby hořejšek révy srostl s višní, načež se její dolejšek

odřízne, a na višni pak roste réva; k tomu je dodatek »také mi sě zdá lépe, by člověk neuřezával té révy až do třetieho léta, proto, až by sě dobřě ujala« (34). V témže rukopise se popisuje příprava jakéhosi vína; »to víno čistí člověka v prsech a obměkčuje, tak že vychrkuje a otkašlává« (55). Je-li takovéto užívání slova »člověk« germanismus, je to germanismus velmi starý, z dob, kdy i my jsme mívali skladbu čistě svou a neporušenou.

A co mi ještě více znamená: významy českého *člověk* a německého *man* se ani nekryjí. V němčině *man* (a podobně ve francouzštině *on*) často, a snad nejčastěji, nalézáme ve větách, kde naše *člověk* je slovo nemožné. V onom výkladě, jehož jsem se již svrchu dovolával, ukázal jsem, že vedle vět zdánlivě bezpodmětých se slovesem v 3. os. jedn. č., v nichž my (jako jazyk avestský) doplňujeme rádi podmět »člověk«, bývaly podobné věty se slovesem v 3. os. množného čísla, které se zachovaly mimo jiné jazyky hojnou měrou i v jazycích slovanských a také v češtině. Jsou to věty, v nichž si nelze domýšleti za podmět kteréhokoli člověka, nýbrž jen nějakou část lidí, lidi, jejichž věcí podle jejich povolání, sídel anebo jinak jest (nebo bylo nebo bude) vykonati děj, o němž je řeč. »Pana X. zavřeli (ještě ho zavrou)«; to je výkon ne kteréhokoli člověka, nýbrž lidí, kteří mají stíhati všeliké darebáctví. »V Americe tomu rozumějí lépe než my.« »Takové hračky dělají z papírové hmoty.« »Povídají, že se chceš ženiti«; ne všichni lidé, nýbrž lidé, kteří mají dosti času starati se o své bližní. »Již zvonili po třetí.« »Frantík? A toho již dávno pochovali.« »Za starých časů ještě mívali skutečné víno.« »Za nějakých deset let budou jezditi do Ameriky vzduchem.« Atd. V takovýchto větách Němec odedávna říká *man*, Francouz *on* (mimo jiné možné způsoby); Čech se může vyjádřiti všelijak, ale kdyby přeložil na př. něm. »man sagt«, franc. »on dit« slovy »člověk říká«, »on dansera« na francouzském pozvání k večírku »člověk bude tancovati«, nikdo by mu nerozuměl. Také zde dovedeme doplniti často podmět; ale pak to musí býti množné číslo *lidé*. »Lidé budou cestovati vzduchem«; »lidé povídají«; ve známé písni děvče nehledí na nějakou tu hubičku, »aby lidé nemyslili, že tě ráda nemám«.

Někdy i zde bývalo sloveso v jedn. čísle, kde totiž mluvící osoba má na mysli jediného člověka jako činitele. V češtině ještě se tak mluvívá, zvláště v obecném hovoru. Popisujeme na př. život v nějakém venkovském kraji. »Ve všední den jsou v létě od rána do večera na poli v plátěnkách, ale v neděli, to se oblékne (rozuměj: takový tamější obyvatel) do svátečních šatů, ráno jde do

kostela a odpoledne k muzice.« Anebo čekáme na stanici, na níž živé duše neznáme, a někdo nám oznamuje: »Už otevřel« (rozuměj: člověk, který má vydávati lístky). Někdy nemáme ani tušení, kdo by asi mohl býti původcem nějakého děje; tu obyčejně doplňujeme nějaké *někdo*. »Někdo zvoní.« »Někdo telefonuje.« I zde Němec může říci na př. »man läutet« (také »es läutet, jemand läutet« a j.), Francouz »on sonne, on téléphone«; proč aspoň zde nelze po česku říci »člověk zvoní, člověk telefonuje«, vzali-li jsme si toto slovo od Němců?

Na mluvnických zjevech přešlých z jazyka do jazyka bývá viděti více stejnosti, než je mezi naším *člověk* a německým *man*. Proto máme české neurčité *člověk* za slovo, které si čeština přizpůsobila sama k úkolu, k němuž ho užívá; a přiznáváme se, neměli bychom je za germanismus ani bez těch nestejností, pro svědectví, jež nám o něm vydává stará čeština a polština. A ty nestejnosti chápeme bez nesnází nestejným vznikem českého slova a německého *man*, francouzského *on*. Snadně se řekne, že něm. *man* = Mann, franc. *on* = lat. homo a že české *člověk* je v podstatě totéž (zvláště máme-li za pravděpodobné, že něm. *Mann* podle svědectví staroindických slov příbuzných původně znamenalo také »člověk«, ne »muž«); dějiny oněch slov jsou nestejné, české neurčité *člověk* vzniklo z výrazu kladného, něm. *man*, franc. *on* z výrazu záporného.

Lat. *nêmô* »nikdo« se vykládá jednomyslně z *ne-hemo* = *ne-homo* »ne-člověk« (víme, že vedle homo »člověk« býval také tvar hemo; ostatně i v nehomo by se bylo *o* v kořeni musilo změniti podle starolatinských pravidel o změnách samohlásek v slabice za přízvukem způsobem, který by sám vysvětloval konečný výsledek stažení původního neho- v nê-). V tomto záporném spojení nabylo slovo původně znamenající plný pojem »člověk« významu méně určitého, blízkého neurčitému zájmenu; nehomo, nemo znamená pak ne již »ne-člověk«, nýbrž »ni-kdo«. V lidové mluvě (ve »vulgární« latině) se z tohoto záporného *nemo* (v době, kdy se původ tohoto slova ještě cítil) vyvinulo i kladné *homo* s neurčitým významem asi »někdo«, které v konečném tvaru *on* žije ve franštině (žije i v provençalštině, ve stopách i v jiných jazycích románských, na př. ve vlaštině a v španělštině). Desetkrát nic je nic, desetkrát nikdo zase nikdo; proto *nemo* nemá množného čísla, ač to je původně podstatné jméno, a nemá ho ani franc. *on*. Stejně tomu jest v germánštině. Nejstarší známý jazyk germánský, gotština, má kladné slovo *manna* »muž, člověk« jen s významem plným, ale ve větách záporných *ni manna* (nebo

i *manna ni*) znamená »nikdo«; a odtud pochází, jak již Grimm správně naznačuje (Deutsche grammatik 3, 6 n.), neurčité *man* pozdějších jazyků germánských. V staré němčině nalézáme toto *man* zase skoro stále jako slovo čísla jednotn.; objevují-li se na př. u Otfrida ojedinělé (i pochybné) doklady množného neurčitého *man*, pochopíme je snadně proto, že vedle neurčitého, zájmenného *man* bylo i podstatné jméno *man* »muž« s plným významem mu slušejícím.

Říkalo se tedy v latině, než se *ne homo* stáhlo v jediné slovo, na př. »ne homo scit«, v gotštině »ni manna wait«, v slovném překladě »ne člověk ví« = »nikdo neví«; říká-li Francouz dnes »personne ne sait«, t. j. »osoba neví« = »nikdo neví«, je jediný podstatný rozdíl ten, že v oněch větách starých je záporná částice po starém zvyku indoevropském na začátku věty, ve větě francouzské po zvyku pozdějším u slovesa. K záporným tvarům lat. ne homo (nemo) scit, got. ni manna wait vznikly kladné tvary vulg. lat. homo scit, franc. on sait, něm. man weiss, kterých slovně do češtiny ani přeložiti nedovedeme (»někdo ví« i »člověk ví« je něco jiného, význam oněch vět bychom vystihli na př. slovy »lidé vědí, jest známo«); je to docela tak, jako kdyby si francouzština podle věty personne ne sait utvořila nový kladný tvar větný personne sait = on sait.

Něco docela jiného vidíme v češtině. Také čeština by byla mohla dospěti k slovu pro pojem »nikdo« způsobem podobným jako latina nebo němčina. Psychologický zárodek k tomu vidíme ve větách jako »není tu človíčka, s živou duší jsem o tom nemluvil« (= franc. je n'en ai parlé à âme qui vive), nebo v Bechyňkově zmínce o slepém žákovi (z prvních let 16. stol., Flajšhans, Č. přísl. 2, 243), jenž prý o té lásce svorné zpívá »když Praha v jednotě bude, živý člověk jí nedobude«; ale nevyrostlo z něho žádné *ne člověk*, *ne-člověk* = »nikdo«; utvořili jsme si slovo *nikdo* z tázacího zájmena jako většina našich jazyků (a jako také jazyk avestský). A k neurčitému slovu *člověk* jsme dospěli způsobem svým (zase jako jazyk avestský). Původně jsme toho slova užívali jako jiné jazyky indoevropské jen, kde mělo plný svůj význam, kde jsme mluvili o věcech »člověka« vyznačujících jako člověka proti jiným pojmům. Mluvíme-li o sobě, nemajíce při tom na mysli nikoho jiného, neříkáme »já«. Chci vstáti a řeknu »už vstanu«; ale pomýšlím-li při tom i na jiného, snad že by měl také vstávati, snad ať si dělá co chce, řeknu »já už vstanu«. A protože jsme všichni lidé, kladlo se původně slovo »člověk« také jen, kde ho bylo potřebí. Starému Indovi

stačí říci »očima vidí« (ani není zde rozdílu mezi člověkem a jinými živými tvory); Čech podobně říkal původně na př. »s poctivostí nejdál dojde«. Ale říkáme »člověk míní, Pán Bůh mění«, protože zde při větě o člověku pomýšlíme i na Boha; kdyby Ind byl měl sloveso »míti«, byl by říkal »člověk má dvě nohy a dvě ruce«, protože by byl při tom pomýšlel na jiné tvory, kteří jsou končetinami poděleni jinak (takto by byl musil říci »člověka [= člověkovy jsou] dvě nohy, dvě ruce«). Z vět, kde slovo »člověk« bylo nutné, kde mělo svůj plný význam tím, že tento pojem odlišovalo od pojmů jiných, přenášelo se pak i do vět, kde ho původně potřebí nebylo, vznikaly věty jako na př. »s poctivostí člověk nejdál dojde«. To se stalo na př. v češtině, kde vedle vět takto doplněných ještě hojnou měrou žijí věty tvaru původního, bez slova »člověk«. Že vedle toho jsou i souběžné změny jiné (s poctivostí nejdál dojdeš, s poctivostí nejdál dojdeme), je pravda; ale jen u nás jsou lidé, kteří proto myslí, že z těch možných cest jen jedna je pravá (a samo sebou se již rozumí, že to bývá ta, po níž se takto nejméně chodí).

Také kde nejde o podmět, bývalo podobně. Říkáme »bolí mě hlava, Karla bolí hlava«, ale předmět se vynechával, kde nebyl určitý, kde se mluvilo o člověku vůbec: »když bolí hlava, je nejlíp všeho nechat a jít na procházku«. Také zde se časem doplňuje slovo »člověk«, jež ovšem nám pak zase nezní s plným svým významem: »když člověka bolí hlava,...«. Také zde máme místo »germanismu« *člověk* klásti výraz 2. osoby, máme říkati »když *tě* bolí hlava...«? Někteří naši spisovatelé nutí se již i do toho; ale nezní Čechovi nepředpojatému z takové věty ta 2. os. tak určitě, že se ohlíží nebo i zeptá, ke komu se tak mluví, koho hlava bolí?

Také v němčině a ve franštině bychom vlastně očekávali k 1. pádům *man* a *on* i pády jiné; lat. *nemo* i got. *ni manna* se skloňovalo a skloňuje se i něm. *niemand*, v němž snad vězí got. *ni manna* (ovšem, je-li tato domněnka správná, změněné podle slova *jemand*). Jsou v staré němčině i ojedinělé doklady skloňovaného neurčitého *man*, ale patrně se již odedávna počal u tohoto slova (jako u franc. *on*) ustalovati zvyk užívati ho jen v 1. pádu jako podmětu. V ostatních pádech Němec nahrazuje slovo *man* tvary slova *einer*, Francouz slovo *on* zájmenem 2. os. *vous*; říká se na př. po francouzsku qu'on ne vienne pas me dire qu'il faut être très beau pour qu'une femme vous soit fidèle »ať mi nepřijde nikdo povídat, že je třeba býti velmi krásný, aby žena člověku (vl. »vám«) byla věrna«. Není ovšem nic nemožného, že by si

byla čeština mohla rozšířiti možnost užívati slova *člověk* i v ostatních pádech, i kdyby si je byla vytvořila podle něm. *man*; ale i to je přece jen zase rozdíl od němčiny.

Pojem »člověk« se v takovýchto větách rád zužuje z celé své šíře na pojem »našinec, já« (vlastně bychom měli říci, že pojem »našinec, já« rozšiřujeme na pojem »člověk«); často mluvíváme o »člověku«, ale míníme sami sebe a lidi nám podobné. »Člověk aby se dnes zbláznil! Každý chce z člověka míti jen užitek!« Také v takových větách nutí se naši spisovatelé s překladateli ruštiny v čele do 2. os. a říkají »dnes aby ses zbláznil, každý chce z tebe míti jen užitek«. I to se konečně snese, nemluví-li se přímo s nějakou jinou osobou; jinak tato druhá osoba věty vyjádřené v 2. os. u nás přirozeně vztahuje přímo na sebe, a tak by jim rozuměli u nás i svědkové rozmluvy i čtenáři rozmluvy podobné ve psané povídce. V prvním výstupu »Jiříkova vidění« rozmrzelý Jiřík mudruje: »To je krásné živobytí! — bití, ano, ale ani kousek života. Ráno sotva vyleze člověk z hnízda, už aby se dřel, a když přijde večer, je utahán jako mlékařčin pes... My ubohá čeládka musíme se dřít a tahat jako při robotě a sedlák se nafukuje. Zrovna aby zadal našinec po každé petlici, když chce na půl hodiny do hospody. Člověk aby se přetrhal, a nic za to nemá!« Jiřík myslí, že ho nikdo neslyší, nevznikala by tedy snad nejasnost, kdybychom Tylovu poctivou češtinu opravili podle dnešní ruské módy (»ráno sotva vylezeš z hnízda« atd.), ačkoli Čech tak nemluví. Ale za Jiříka se přikrade Kačenka, plácne ho na rameno a vybafne na něj; Jiřík vzkřikne a uskočí: »To — to si vyprosím! Člověk by moh' dostat psotník, ani by nevěděl jak!« Dovede si čtenář představiti, že by přirozený Čech v této situaci vykřikl »mohl bys dostat psotník, ani bys nevěděl jak!«? A to ještě Jiříka polekala osoba ženského rodu; což kdyby mu to byl udělal nějaký kamarád? A co počíti, kde by se měly pak dvě takové 2. osoby potkati v jedné větě? Jak se má vyjádřiti naše panička ze 4. č. II. ročn., když »s vámi by se jeden zbláznil« je germanismus a »s vámi by se člověk zbláznil« prý také? »S vámi by ses zbláznil«? Anebo dokonce, tyká-li ještě služce po staru, »s tebou by ses zbláznil«? A jak, kde je 2. os. podmětem, na př. »ty bys člověka přivedl do hrobu«? Francouz se tu vykličkuje rozdílem mezi *tu* a *vous* (z Donnayovy veselohry »Amants« 2, 5 jsem si zapsal větu: tu vous dis tout de suite des choses blessantes, toi »ty člověku říkáš hned věci urážlivé«), Rus si snad na takové věty ani netroufá; nemáme býti rádi, nám že obtíží nepůsobí?

Člověk v takovýchto větách je podle našeho soudu *poctivé slovo české*. Znějí-li věty s ním Blahoslavovi ne příliš vkusně, není to pro slovo *člověk* samo, nýbrž proto, že nejčastěji je nalézáme tak, že »člověkem« mluvící osoba míní sama sebe; a tak se vyjadřujeme nejspíše v důvěrném všedním hovoru. Proto také nezní ruské věty s 2. osobou o nic vkusněji než věty se slovem *člověk* (nemáme zde ovšem na mysli lidi, kterým je vkusné vše, co není lidové). Dnešní písemnictví, které celým svým rázem je odkázáno měrou tak velikou na vystihování denního života, má nejméně příčin vyhýbati se výrazům lidovým, ale správným, kde jich potřebuje.

P. S. V květnové a červnové literární příl. »Nár. listů« jsme čtli opravdu krásné a dojemné vzpomínky pí. A. Lauermannové-Mikschové na její učitelku v kresbě a malbě, Amalii Mánesovou, a na rodinu Mánesovu vůbec. »Fraile Máneš« tam mluví češtinou pražských rodin z dob, než v nich naše probuzení i po stránce jazykové zapustilo pevné kořeny, s »vonikáním«, s německými slovy (konc recht, konc fraindlich, kumšt), s pražským tvaroslovím a hláskoslovím (naše kluci, voči) atd. (rodiny přišlé z venkova mluvily jinak, někdy se však také kazily). Někde najdeme ovšem i nějaké to slovo, nějaký ten tvar, jakého v ústech Mánesovy sestry asi nebylo (tak »ten celej *lidovej* kumšt«). Učitelka tam shrnuje m. j. svůj úsudek o malířském nadání své žačky v slova: »Achenbach z nich nebude, ale pemzlík už držet uměji, a to je něco, nesmějou se, některá je takové dřevo, že ji pemzlík držet *nenaučíš*, to je pak trampota!« Neřekla snad slečna, že ji »jeden« (nebo »člověk«) pemzlík držet nenaučí? Ta 2. os. zní zde pražskému uchu dočista cize.

DROBNOSTI.

POUZE — JEN, JEDINĚ.

Vedle prosté číslovky *jeden* má čeština ještě zesílené *jedinú*, přídavné jméno, které s důrazem vyznačuje jedinost předmětu na rozdíl od mnohosti, již bychom snad spíše očekávali, jí si přáli nebo nepřáli a pod. To je věc každému známá. Střední tvar těchto slov nabyl významu příslovečného, na vystižení toho, co Němec naznačuje svým *nur*, při čemž mezi *jedno* a *jedině* zase byl rozdíl menšího nebo většího důrazu (tento rozdíl zde ovšem vyniká ne-

patrnou měrou). *Jedno* i *jediné* bylo tedy asi naše *jen*; i tvar *jedné* se vyskytá. Říkalo se na př. »mně jedno té čsti (= cti) přějte, bych jedno slul vaším králem«; »VMti já prosím, že tu víru mám, že to pro mě ráčíte učiniti a... puojčiti mi 3 kopy gr. jedný (m. jedné = jen) za tři neděle« Arch. č. 21, 26 (1514); »což na světě, všecko mine, kromě božích slov jediné«; i »pól třetieho léta panoval jedinké«. Atd.; všude, kde my říkáme (ale již nepíšeme) *jen*, lze nalézti v staré době *jedno*, *jediné* a pod., i na př. kde naše *jen* je časovou spojkou (jen přišel, musí člověka rozhnévat), jedno (jediné) že... se říkalo, jako my říkáme jen že atd. Byl také tvar *jednom*, nejen místy na Moravě (Blahoslav 135), nýbrž i v Čechách; nechceme rozhodovati, je-li to jen pozdější zkaženina z *jedno*, či starý 6. p. bez předložky jako srb. jednom (jednou).

Jediné zná ještě na př. Veleslavín a Kralická bible. Později toto slovo vyšlo z obyčeje. A tu se shledáváme od 18. stol. také s tvarem *jedině*, který vznikl u spisovatelů méně dbalých povrchním napodobením příslovcí na *-ě*. Tento tvar káral na př. matiční Brus v 1. i 2. vydání, kdežto vyd. 3. o něm i o *jediné* mlčí. Ani *jediné* ani *jedině* dnes nežije v mluvě živé, a zdá se i nám, chce-li kdo vůbec užívati slova zastaralého, jemuž se učí jako slovu vlastně cizímu, že by si měl osvojiti tvar správný, ne tvar nesprávný, který nemá ani té omluvy, že by byl vznikl v živé mluvě lidové. Nestačí-li nám prosté *jen* (*jenom*), pišme. jako psali Bratří, na př. »o tom pak dni a hodině té žádný neví, ani andělé nebeští, *jediné* sám Otec můj«, Mat. 24, 36.

Tvary *jedno*, *jednom* se mění již v době staré. Vznikala snad výslovnost *jedne* i *jedn* (jednoslabičně), odtud pak *jen*, a *n* místo *dn* se vtíralo i v tvar *jednom*, jenž (mnohem později, jak se zdá) změnil se v *jenom*. V nářečích lidových, zvláště moravských a slovenských, je takových zkomolenin více; nalézáme tvary jako *eno*, *jene*, *ene*, *jenom*, *jenem*, *enom*, *enem* (slovn. *len* vzniklo asi dávno podle *leč*), a zase *edem*. Takové změny, vymykající se přísnějším pravidlům jazykovým, nalézáme u slov, jejichž význam se nějak zeslabil, která klesla v pouhé částice, jejichž souvislost se slovy původně příbuznými se necítí. Říkáme již asi od sklonku 15. stol. *hle* místo *hleď*, kde si nejsme vědomi, že vlastně vybízíme posluchače, aby »hleděl« (ještě Blahoslavovi se zdá r. 1571, že »to adverbium ecce velí [Philomathes] do češtiny vykládati tím slovcem hle náramně nezpůsobně: dosti toho, kdyby i s těmi svými tovaryši nikdy neslýchal jiných Čechův mluviti, než pastevce a hnojokydy, kteříž sobě tam po polích helekají etc.« Gram. č.

116), říkáme v mluvě obecné *dycky*, *dyť*, protože necítíme, že jsou to slova příbuzná se slovesem hleděti, se slovy všechen, všudy atd., protože jsou to slova často velmi málo významná a protože je proto často vyslovujeme jen ledabylo, bez náležitého úsilí mysli i mluvidel. A tak si vykládáme i změny, jež se udály na původním *jedno* (*jednom*); a vzpomínáme si při tom bezděky, že i něm. *nur* vzniklo způsobem podobně nepravidelným ze stněm. *niwâri*, *ni wâri* (= »[kdyby] nebylo«, wäre nicht), a že i toto slovo v některých dobách a krajích dostává přívěsky, nad nimiž učený filolog snad hlavou zakroutí (niurt, nürt, nurt, nurrendt a pod.). A tyto změny samy jsou nám důkazem, že náš jazyk na vyjádření toho, co vyjadřuje slůvkem *jen*, *jenom*, potřebuje slova co možná lehkého a poddajného.

A slova, jež si náš jazyk k této potřebě vytvořil, se náš dnešní knižní jazyk lehkomyslně vzdává. Který spisovatel si troufá dnes ještě u nás napsati *jen*? Toto slůvko se objeví před očima sazečovýma snad již jen (prosíme za odpuštění: pouze!), kde se spisovatel pozapomene. Dnes se všecko děje jen »pouze« (či, račte odpustiti: pouze »pouze«). Také Němec má vedle lehkého »nur«, chce-li mluviti trochu »s pomazáním« (jak nebožtík Josef Bojislav Pichl překládával něm. »salbungsvoll«), ctihodné »lediglich«; ale slyšeli či čtli jste již Němce, který by se oháněl tímto »lediglich«, chce-li na př. říci, že mu zbývá »pouze« na sklenici piva, že si skočí »pouze« vedle do výčepu? Každý by se mu vysmál. U nás je ovšem jinak; u nás mluví krásně, kdo mluví, jak nikdo nemluví. A tak se dovídáme na př., že zavražděný car Mikuláš »psal Rasputinovi *pouze* jeden list«, anebo čteme tuto slohovou perlu, jíž si dopřál překladatel zprávy o vyvraždění carské rodiny v Nár. listech: »Ale jeho (carovo) zavraždění bylo nicméně omylem, neboť byl pouze nevědomým nástrojem, a okolnosti a nezákonná radost, jež jimi byla vyvolána, pouze pomohly revolucionářům. Od té chvíle bylo pouze jméno carevny na pranýři a pro cara byla pouze jediná naděje na spásu — odděliti se od své ženy.«

Co je toto krásné *pouze*? Příslovce přídavného jména *pouhý*. Pouhé bylo našim předkům, co mělo nějakou vlastnost v plné čistotě, neporušenou a nezmenšenou vlastnostmi jinými. »Púhý blázen« byl, v kom nebylo kusa rozumu; Štítný, Chelčický a j. mluví o »púhých lidech« na rozdíl od Krista, který je Bůh i člověk; »pouhý Čech, Němec« je něm. Stockböhme, Stockdeutsche; atd. Slovo to tak nabývá významu našeho »čirý« (pouhá noc, pouhá poušť, pouhá lež), v starší době znamenává i »upřímný,

prostý vší falše« (na př. překlad Kroniky trojánské píše o púhém srdci, o púhé lásce, Medea slíbila Jasonovi »nepohnuté viery púhost věčnú«). A k tomu přídavnému *pouhý* je příslovce *pouze*, které v starší době (a známe z ní vlastně jediný Jungmannův doklad z výkladu Kralické bible na Jud. 20, 14) zase se týká vlastnosti: rozdíl mezi *pouhý* a *pouze* je ten, že se přídavným jménem vystihuje »pouhost« u jména podstatného, příslovcem u jména přídavného nebo u jiného příslovce. Pouhý Čech je Stockböhme, pouze český lid das stockböhmische Volk; pouhý pyšník by byl člověk, který je jen samá pýcha, pouze pyšná a zlostí oslepená mysl u Bratří je mysl plná pouhé pýchy. I Jungmannovým dokladům z Rosy a ze Sychrovy Fraseologie tak jest rozuměti: »pouze jako blázen sobě počíná« je totéž, jako bychom řekli »jako pouhý blázen, bláznivě« (»jako blázen« je výraz příslovečného významu), »pouze pro pohoršení povyk dělá« znamená »pro pouhé pohoršení«. Jungmann má jediný doklad (ze Zlobického), kde pouze znamená totéž co jen, kde pouze určuje děj, ne nějakou vlastnost, a je zajímavé, že tam čteme »jen pouze«: on to jen pouze z toho dělá, aby... Užíváme-li dnes tohoto slova jako pouhé náhrady za »jen«, užíváme ho ve významě, který mu původně neslušel (na př. říkáme-li »ne pouze... nýbrž i...«, je to podle vlastního významu slova »pouze« nesmysl). Vytvořil-li se tento význam v mluvě lidové či jen v hlavě některého spisovatele, nevíme; ale víme, že vytlačuje-li slovo *pouze* poctivé české *jen* z našeho písemnictví, děje se to proti potřebě našeho jazyka. Snad není neštěstí, napíše-li či řekne-li kdo »pouze«, jak se dnes děje; ale šetřme tohoto slova, abychom pro týž úkol vedle těžkého a důrazného »pouze« měli i nadále lehké a pružné »jen«.

Se stejným významem míval starý jazyk také slovo *toliko*, které žilo i v novém jazyce, dokud nebylo vypuzeno novomódním »pouze«; časem je čítáme i dnes. Je to totéž slovo co ukazovací zájmeno množství *tolik*, jež vzniklo odsunutím koncového *o* z *toliko*, jako kolik, jak, sem, tam a j. z koliko atd.; teprv v 16. stol. se ustálil rozdíl mezi oběma tvary tak, že »tolik« znamená množství, toliko pak »jen« (ač na př. na Táborsku časem slýchati ještě »toliko« s významem »tolik«). Význam »jen« vznikl z významu »tolik«; toliko, tolik zde bývala původně samostatná věta bez slovesa, jejímž výkladem byla slova další (»toliko dva lidé« znamenalo asi »tolik [bylo]: dva lidé«). I *toliko* je na místě jen, kde se mluví s jakýmsi důrazem; na př. v 1. Sam.

(= 1. Král.) 1, 13 »Anna mluvila v srdci svém; toliko rtové její se hýbali, hlasu pak jejího nebylo slyšeti« Kral.

OBDIVUJÍCNĚ.

Z potřeby, míti vedle příčestí, jež nabyla významu přídavných jmen, také příslovce a podstatná jména obdobného významu, vznikají tvary jako vroucně, vroucnost (vroucí), horoucně, horoucnost (horoucí), budoucně, budoucnost (budoucí), i na př. místy nepřejícně, nepřejícnost (nepřející), kajícně, kajícnost (kající) a pod. Někdy se k těmto slovům přitvořují i přídavná jména skutečná; na př. modlíme se vroucně, s vroucností, místo obvyklejšího a staršího »vroucí modlitba« se pak objevuje, pokud víme, teprv u Rosy i »vroucná modlitba«, vedle přídavného jména budoucí (budúcí) je od 15. stol. příslovce budoucně, od 17. stol. podst. jm. budoucnost, ale příd. jm. budoucný zní nám podnes cize, a je také zbytečné (dnes ovšem máme také již »Budoucno«). Nové přídavné jméno může nabýti i odchylného významu a tím plného práva na život, zanikne-li v něm úplněji původní slovesný význam; kající Magdalena se kaje teprv po době, kdy se nekála, kdežto kajícná Magdalena by byla spíše osoba, u níž je kajícnost stálou vlastností. Jazyk, tvoří-li sám, jako všude tvoří i zde s mírou a s rozvahou, jež budí podiv každého, kdo jej dovede v jeho tvoření pozorovati.

Jinak, vplete-li se mu do řemesla nezkušený jednotlivec. Nevšimne si zásad, podle nichž tvoří jazyk, vytvoří slovo nové, těm zásadám se příčící, slovo, které je cizím tělesem v jazyce; jinde takové slovo obyčejně zapadne v hlubinách zapomenutí, u nás se stává klenotem, jejž spisovatelé pečlivě ukládají pro potřebu do svých zásobáren. Nepřející člověk nepřeje nikdy nikomu, jak říkáme, toho nosu mezi očima, slovo »nepřející« vyjadřuje jeho stálou nepěknou vlastnost, je přídavným jménem; proto rozumíme, říkají-li o něm někde, že po každém zahlíží nepřejícně, vyčítají-li mu jeho nepřejícnost. Ale pes, který náhodou kulhá, je té chvíle »kulhající«, kulhá-li stále, je kulhavý; proto by byl nesmysl, kdyby někdo vyprávěl, jak pes utekl »kulhajícně a skučícně«, místo »kulhaje a skuče«, kdyby mluvil o jeho »kulhajícnosti, skučícnosti«.

Čtenář se ptá, proč mu vykládáme o tvarech tak příšerných? Proto, že jsme čtli povídečku, v níž si mladá panička na návštěvě u svobodných přítelkyň zapálila cigaretu a »sestry se hlasitě podivily, čemu se jich (= jejich) přítelkyně už nenaučila a obdi-

vujícně ji prohlížely«. Pevně doufáme, bude-li někdo za sto let tuto stránku »Naší Řeči« čísti, že spráskne ruce, co vše bylo léta spásy 1920 u nás možno napsati.

DÁMSKÝ NÁVŠTĚVNÍK.

Ve večerníku »Národních listů« ze dne 22. září jsme čtli: »Z řad svých odběratelů byli jsme upozorněni na originelní nápis v městském divadle na Vinohradech: »Přístup na místa k stání povolen je i *dámským návštěvníkům*«. Co je to dámský návštěvník?« Jest sice psáno »každý, kdož prosí, béře, a kdož hledá, nalézá, a tomu, kdo tluče, bude otevřeno«, ale Nár. listy ubohému odběrateli neodpověděly. Odpovídáme mu tedy my. Ženský, dámský krejčí ošacuje ženy, dámy, ženský lékař je léčí, milovník ženský u našich předků ženy miloval a pod.: dámský návštěvník tedy dámy navštěvuje. Mají asi v tom vinohradském divadle nějaké místo pro dámy, kam smějí i muži choditi, aby si postáli a s dámami se pobavili. Říkáme »asi«; aby nebylo nedorozumění, přisaháme my všichni členové redakční rady, že tam nechodíme.

Vůbec, co vinohradská obec činí, dobře činí. Jde-li kdo na př. po pražské »Jungmannově třídě« a chce věděti, kudy to jde, podívá se na roh, ale než dočte první slovo nápisu, běží dál a ani neví, je-li to Jungmannova pozůstalost či obora či co. Na Vinohradech pěkně hned na začátku čte »*třída* Jungmannova, *ulice* Kollárova, *náměstí* Purkyňovo« atd. a ví hned, oč jde. Bohužel sklízí vinohradská obec černý nevděk. Nedivíme se bývalým Pražanům, kteří chodívali na Koňský trh, do Celetné ulice atd., nedivíme se konečně ani Pražanům dnešním, kteří pořád ještě nechodí na náměstí Václavské anebo po staru na trh Koňský, do ulice Celetné, protože o ně se jejich obec ještě nepostarala; ale je nám líto, že občané vinohradští nic nedbají, co jim obec dala na rozích vymalovati, a jako v nějaké Zlámané Lhotě pořád ještě říkají, že jdou do Jungmannovy třídy (nebo do Jungmannky, na Jungmannku), ne do »třídy Jungmannovy, do ulice Kollárovy, na náměstí Purkyňovo«.

OPROTI.

Že slovo *oproti* je v češtině nesprávný a zbytečný novotvar místo *proti*, napsali jsme v každém ročníku N. Ř. několikrát a nechceme se o tom znova šířiti. V písemnictví vlastním, jak se zdá, tato nestvůra se pomalu vytrácí, zato naši novináři a státníci,

od ministrů až kdoví kam, pořád ještě myslí, že by jim nikdo nerozuměl, kdyby řekli, že my *proti* jiným národům žijeme jako v ráji, že proti loňsku se naše hospodářské, politické, národní (atd.) poměry zlepšily tak, že si ničeho lepšího přáti ani nesmíme, ne »oproti« jiným národům, »oproti« loňsku. Ale rádi bychom pověděli o něčem jiném.

Toto nešťastné *oproti* čítáme dosti často i v knihách slovenských. Tak na př. u Hurbana Vajanského i u Kukučina, který přece píše krásnou slovenštinou. A nejen to; čítáme oproti místo našeho proti nejen ve smyslu přeneseném, jak žije v našich novinách (jeho povoľnosť oproti Branskému bola naozaj detinná Hurb. 5, 112), ale i jako předložku čistě místní (oproti Anne sedel pán stredného veku 73), ba i jako příslovce, kde my bychom řekli »naproti« (Záhajský mu bežal vľúdne oproti 164). Není slovanského jazyka, který by byl po stránce vědecké tak zanedbán, jako jazyk slovenský, a proto nedovedeme ani si netroufáme sami rozhodovati, je-li toto *oproti* v slovenštině správné či nic. Je-li správné, je naše »oproti« slovo slovenské, pravda, vedle našeho »proti« zbytečné, ale přece tedy jen slovo, jež má kus práva k životu; pakli není správné, mělo by zmizeti ze slovenštiny právě tak, jako z češtiny. Dávno pozorujeme, že si mnozí slovenští spisovatelé libují v bohemismech; a obyčejně si vybírají za vzor z češtiny nejhorší novinářské smetí, jehož bychom se my sami rádi zbavili; toto pozorování naše potvrzuje v červenci v úvodníku Nár. novin nějaký Slovák (podle domněnky Nár. listů ve več. 20. července Škultéty, starý bojovník za čistotu svého jazyka). Proto nám nejsou doklady slova *oproti*, jež nalézáme ve slovenštině, důkazem, že to je slovo opravdu slovenské; snad je to zase plevel zanesený od nás na Slovensko.

Hledali jsme již v této věci pomoci soukromě, ale marně. Činíme to dnes veřejně, a prosíme, aby nás některý Slovák anebo Čech slovenštiny dobře znalý z těchto pochybností vyvedl. Je *oproti* skutečné slovo slovenské, t. j. slovo v slovenské mluvě lidové žijící či nic?

POSUDKY A ZPRÁVY.

Naše světla. Obrazy z dějin osvěty a práce. Pro mládež řídí Josef Kožíšek. 1. R. Eliáš, T. G. Masaryk. 2. Jan Čeněk, Knížka o mistru Janu Husovi. 3. Olga Klímová, O mistru Janu Husovi. Státní nakladatelství v Praze 1920.

Sbírka Naše světla, která chce ve formě životopisů našich národních velikánů stavěti české mládeži na oči světla, jež by jí svítila na cestu životem, vychází za dozoru a s podporou ministerstva školství a národní osvěty. Příspěvky pro jednotlivé svazečky se vybírají z prací došlých na rozepsaný konkurs a způsob ten zaručuje pořadatelstvu, že může do své sbírky zařaďovati příspěvky co nejlepší nejen obsahem, nýbrž i slovesnou formou. Nepochybujeme o tom, že Naše světla pro svůj obsah, vkusnou úpravu i poměrnou láci budou hojně čtena mezi českou mládeží, a vliv, který zajisté budou vykonávati nejen svým ušlechtilým a zušlechťujícím obsahem, nýbrž i svým slohem a jazykem, jest nám podnětem, abychom si všimli jejich jazykové stránky, které by za těchto okolností měla býti věnována péče přímo ideální. Péče o správnou, čistou a pěknou řeč je také patrná ve všech třech svazečcích dosud vyšlých, není v nich chyb, s nimiž se setkáváme leckdy i u dobrých spisovatelů; a proto si všímáme v následujících poznámkách i lecčehos, nad čím bychom snad v jiných knížkách přivřeli shovívavě oko.

Životopis našeho osvoboditele a prvního presidenta od R. Eliáše je psán slohem lehkým a průzračným, který se zřejmě snaží napodobovati vypravovatelský způsob lidový. Zachovává i některé jeho zvláštnosti nespisovné (na př. absolutivní vztažné zájmeno co), ale nedostihuje jadrného a kořenného půvabu lidových vypravěčů a vybočuje leckdy z tohoto základního tónu do výrazového ovzduší novinářského slohu i s jeho papírovými zvláštnostmi a chybami. Jistě nikdo, kdo má smysl pro nefalšovanou a nemistrovanou češtinu, nebude si přáti, aby se česká mládež naučila z této knížky říkati na př. *v důsledcích toho* (24) m. prostého *proto*, že třeba jíti výš a do hloubky *nezávisle* na děkanech a pánech (21) m. *nedbajíc* na ně, *neohlížejíc se* na ně a pod., že nebylo *prostředků* na další studie (13) m. *peněz*, že sloužiti jest *krásnu* a pravdě (22) m. *kráse* a pravdě, že válka byla *vyvolána* pro to a pro to (37) m. *zdvižena*, *způsobena* a pod., že někdo je pomocníkem *nepostradatelným* (39) m. *nezbytným*, že vlak *zastavil* (44, 46) m. *zastavil se* anebo že vlak, vůz, průvod a pod. *stanul* (44, 48, 49, v. N. Ř. III, 186), že válka *skončí* šťastně (37) m. *skončí se*, že země obíhá *kol* slunce (24, 40) m. *kolem*, *okolo* slunce a pod. Neříkáme *zaťaté* rty (42), protože zatíti lze jen něco ostrého (zaťaté zuby, zaťatá pěst), nýbrž *sevřené*; neříkáme *z čista a jasna* (29), nýbrž *z čista jasna*, zbytečná novota jest přídavné jméno *prostorný* (příbytek 6), za něž máme starší, správnější a obvyklejší slovo *prostraný*. Nesprávně

užívá spisovatel zájmena *cosi*, které mate se zájmenem *něco* (myslím, že by bylo třeba cosi dělati 38, tu se cosi ztratí, tam rozbije 7); stejně nečiní rozdílu mezi tvary *jich* a *jejich* (mluví s Angličany jich jazykem rodným 39 m. jejich); zbytečný strach má leckdy ze zájmena *to* (jak by bylo hezké, kdyby žily princezny 34). Se zálibou užívá nespisovných a nelidových nestažených tvarů zájmena *svůj* a píše k *svojí* ženě (5), ze *svoji* knihovničky (11) m. *své*, *mojí* starostí (12) m. *mou*; nezvykle zní 1. p. *synci* (9) m. obvyklého *synkové*. Místo »hájiti *pravdu*« (34) jest správnější »hájiti *pravdy*«, m. strkati *s někým* (7) strkati *někým* (»tak člověkem strkají« píše spisovatel správně na str. 14), m. deputace podává mu *chléb a sůl* (46) jest češtější zajisté *chleba a soli*.

Knížečka, v níž Olga Klímová vypravuje patrně drobnější mládeži o životě Husově, je slohem poněkud nejednotná. Úvodem polopohádkovým a polopovídkovým dostala se spisovatelka do onoho poetisujícího, poněkud uměle nasládlého tónu, v němž si v posledních letech zalíbila naše ženská beletrie, ale látka sama na mnohých místech vzpírala se tomuto traktování a knížka je zakončena dost střízlivým historickým náčrtkem náboženských dějin českých po Husovi. Jazykové správnosti je spisovatelka dbalá, a kdyby nepsala *nábodeníčko* (32) m. *nabodeníčko*, *ve* městě (35) m. *v* městě, bránil *Čechy* (34) m. *Čechů*, *sepisovati* knihy (31) m. *spisovati* (což abychom začali říkati také sepisovatel?), víra je jim *drahou* (40) m. *drahá*, pohádka tak *nekončí* (5) m. *se nekončí*, zbytky nekatolíků se *scházeli* (44, snad tiskovou chybou) m. *scházely*, byla by knížka její skoro bez chyby. Jen na to ještě upozorňujeme, že v záporné větě neříkáme: kněží *i* lidé se nad tím nepozastavovali (14), nýbrž kněží *ani* lidé, že nelze říci bez porušení smyslu: *oba dva* papežové se nevzdali (26), když se nevzdal ani ten ani onen, nýbrž: *žádný z obou* papežů se nevzdal, a že ve větě »Hus vidí, že *jiné* ho neočekává« (38) řekl by Čech zajisté spíše »*nic jiného*«. Větší potíž než s tvary českého jazyka má spisovatelka s jeho lexikální stránkou. Tak píše o člověku, který »*otevře* jim (vyprávějícím zdem pražským) *vnímavě sluch*« (11); jak lze něco vnímavě otevříti a jak možno otevříti sluch? Celý ten výraz vznikl patrně křížením výrazů »vnímavě poslouchati«, »poskytnouti n. popřáti sluchu něčemu« a »uši otevříti«. Rovněž tak píše o universitních profesorech 15. věku, že »*pečovali* o hospodářské a peněžní *starosti*« (20), matením výrazů »pečovati o hospodářství« a »míti nějaké starosti, věnovati se jim« a pod. O Václavu IV. píše, že

v něm vlastnosti jeho otce »jevily se *v pravém opaku*« (23), což je nemožné (jevily-li se v pravém opaku, nejevily se); správně bylo tedy napsati, že se ve Václavu IV. jevil *pravý opak* vlastností otcových. Nesprávné je dále psáti, že »*těžká vína přetékaly poháry*« (23) m. »*poháry přetékaly těžkým vínem*«, že byly »mše *čteny*« (29) m. *slouženy*, že páni nezviklali *Husovou pevností* (39) m. *Husovy pevnosti*, neboť zviklati je sloveso přechodné (a spisovatelka by byla právě toho doklad našla u Husa, který si poznamenal: Viklef, Viklef, mnohému ty hlavu zvikleš), že řeč Husových knih je *ryze* česká (32, viz Naši Řeč II, 244). Zbytečnou novotou je sloveso *vděčiti* (Husovi vděčíme za jinou důležitou věc 32) místo *děkovati*, *vděčnu býti* a pod.; místo *doslovně* (myšlenky Husovy i Viklefovy bývají doslovně stejné 31) je lépe psáti *doslova* (viz Naši Řeč III, 226), místo »podávati svátost *ve dvojím způsobě* chleba a vína« (38) je ustáleno dnes a odedávna »*ve dvojí způsobě*« (způsob = modus, způsoba = forma). Mimochodem podotýkáme, že se posměšná písnička o arcibiskupovi Zbyňkovi (22) nezačíná slovy »Zbyněk Zajíc Abeceda«, nýbrž nejstarší její zápis (v Starých letopisech 469) má začátek »Zajíc biskup Abeceda«, a jiný, o něco mladší variant »Zbyněk biskup Abeceda«. Na str. 40 se praví, že se na Husovi vyplnilo »staré husitské přísloví, že vítězí ten, kdo *poražen* (?) *tu* bývá«; jsou to slova Husova (Erben, Spisy Husovy I, 166) a zní správně (a ovšem srozumitelněji) »ten vítězí, kterýž *zabit* bývá« (podle Flajšh. Přísl. II, 768 je to překlad z latiny).

Poměrně nejlepší jazykově i stilisticky je druhá knížka, v níž Jan Čeněk vypravuje osudy velikého Čecha slohem jasným, milým a vážným, prostým všech nevhodných slohových titěrností a strojené poetičnosti. Se stanoviště jazykové správnosti bylo by mu lze vytýkati, že píše o *jich* povinnostech (37) m. o *jejich*, o *zavládnuvším* blahobytu (11) m. o blahobytu, *jenž tu zavládl*, o mistru Jeronymovi, jenž všude *udivoval* svou neohrožeností (21) m. jenž všude *budil podiv*, o *odstranění* křivdy (25) m. o jejím *odčinění* n. *napravení*, o kázáních v *přístupné* úpravě (38) m. v *snadné*, *srozumitelné* úpravě. *Neohrožený* je sice slovo již zakořeněné, ale Hus ještě vystačil bez něho, ač o té vlastnosti často mluvíval, a tento jeho životopisec ho užívá příliš často, kde by vystačil slovy »*statečný*, *udatný*, *zmužilý*, *beze strachu*« (= neohroženě) a pod. Totéž platí i o slovese (někomu něco) *zazlívati* (9), kterého se užívalo v češtině vždycky jen v tvaru zvratném, *zazlíti se*, a které, znamenajíc státi se zlým, mívalo vždycky při sobě předmět v pádě předložkovém, na koho, proti komu (pro

něco); teprve v nové češtině, patrně vlivem německé vazby »jemandem etw. verübeln, verargen«, osvojilo si vazbu i odstín významový, který do té doby slušel rčením »někomu něco *za zlé míti, ve zlé vykládati*« a pod. Vlivu německému, jak již několikrát v N. Ř. bylo vykládáno, jest přičísti také výrazy rok *nato* (17), *na to* přečtena žaloba (51) m. *potom* (příštího roku, za rok a pod.), *za každou cenu* (chtěli ho zničiti 42) m. *stůj co stůj* a pod. Nepřesně užívá spisovatel slova *záhy* (zpráva se záhy rozšířila 39) m. *brzo, rychle*, slova *čili* (Postilla čili Výklad 38. pod. 11) m. *aneb, neboli*; dialektické *beztak* (43) klade m. spisovného *beztoho*.

Všem třem knížkám je společná chyba, že nedbají správného slovosledu, zastrkujíce nepřízvučná slova, kam se jim to právě hodí (tak rozhovořil *se* I, 5 m. tak *se* rozhovořil a č., to zdálo *se mu* I, 15 m. to *se mu* zdálo a pod., v pozadí modrají *se* lesy III, 8 a č., později nazývali *ho* III, 12; že přece snad podaří *se mu* II, 41 m. že se mu snad přece podaří, a pod. velmi často), nebo zakládajíce souřadný, zvláště zájmenný přívlastek za podstatné jméno beze vší příčiny (spolužáci *jeho* I, 23, o utrpení *jejím* I, 39, v oku *jeho* I, 41 m. v *jeho* oku, o *jejím* utrpení a pod., jejich bratr *rodný* I, 32 m. jejich *rodný* bratr, vyzval odpůrce *své* II, 39 m. *své* odpůrce, zasteskl si po tichém pošumavském městečku *rodném* II, 11 m. po *rodném* městečku, neboť »rodné městečko« je ustálené spojení výrazové tak jako »vlastní bratr, vraní oko, drahý kámen« a pod.). Všechny tři knížky mají chyby v interpunkci (na př. Hus vytrvává, i když plameny hranice jej zachvacují a zpívaje českou nábožnou píseň poroučí duši Bohu III, 39; uvažoval, jak nejistý poměr svůj k církvi skončiti a toužil zřejmě po tom, buď se očistiti,... nebo za své přesvědčení zemříti II, 38 a j.). Všechny tři knížky hřeší konečně tu a tam proti Pravidlům českého pravopisu, píšíce na př. stěžovati (komu co, I, 13) m. ztěžovati, péro (I, 30) m. pero, sesmutněl (I, 33) m. zesmutněl, rukopis zelenohorský (I, 34) m. Zelenohorský, bulla (III, 27) m. bula, hory orlické (III, 43, 45) m. Orlické, Jeroným (II, 12) m. Jeronym. V knížce Čeňkově uvázl na str. 31 asi přehlédnutím při korektuře nesprávný přechodníkový tvar ve větě »a tak šířily se myšlenky jeho po celé Praze, slabé posilujíce a bázlivým *dodávaje* odvahy«.

V. Nerad.

Marie Majerová: *Z luhů a hor*. Knihovna »Holubice«. V Praze 1919. Věnováno Maxu Švabinskému. Tiskem »Gra-

fie«. S původní kresbou Maxa Švabinského a obálkovou kresbou Slavoboje Tusara.

Toto nové dílo Marie Majerové lahodí duši už svou mluvou. Je květnatě pestrá a názorná, ač ne vždy lehoučká, třpytí se na ní rosa svěžesti, ale co nás nejvíc těší, vane z ní dech milé starosti o správnost mluvnickou; a toho bývá bohužel tak pořídku! Připadá nám ta péče jako péče matky, vypravující dítko do společnosti: jen aby žádná vada nezůstala a neposkytla posuzovačům příležitosti k výtkám.

Kniha »Z luhů a hor« je sbírkou obrázků z přírody a ze života, vesměs poutajících novým, samostatným nazíráním na lidi a věci. Pro lesy, skřivana, houby, pro chodské jesle a hornický betlem, stejně jako pro Karlův Týn, Husinec a Čerchov, pro vše, i pro vlast má Majerová své zvláštní oči, svou zvláštní duši. Někdy se tu ozývá i politické její vyznání víry, a to hlavně, když se srdce příliš mocně nad něčím rozbuší. Jinak zůstává ve výšinách čistého umění.

Vítáme tuto knihu jako závan zdravého vzduchu, jako výlet na vrcholky hor umění ze zabahněných nížin nynější beletrie. Nečte se jen tak, že by se zrakem jezdilo po stránkách, nikoliv, někdy si žádá věta opětovného přečtení, a tu teprve se pozná, že se pod ní skrývá hluboký cit a smysl. Nedojde také u každého čtenáře stejného vděku obrázek každý, ale spisovatelka měla zřejmou snahu podati věci jen dobré. Že pak dobré jest nepřítelem lepšího, řekl už Goethe.

Do knihy této se vloudilo mimořádně mnoho tiskových chyb. Jsou vzadu zachyceny, ale ne všechny. Způsobila to asi nepřítomnost spisovatelčina za doby tisku.

B.

DIVOKÉ KVÍTÍ.

Z knih i novin.

Národní listy přinesly toto oznámení: Frant. Němec ml., statkář v Lipkovicích, s chotí *Vlastoušem*, rozenou Kostomlatskou z Budohostic, oznamují svůj sňatek. — Ženy všelijak muže napodobí, nosí mužské čepice, límce, hole, počaly i sukně zaměňovati za kalhoty, ale jmen mužských si posud nepřikládaly. Přestávaly na Dadlách, Lolách, Lulách a pod. — tuhle jsme čtli, že Fr. Makotřásek s chotí *Bublinkou* se oznamují co novomanželé —, ale teď už se jde dále. Emancipace je na postupu. Slečna doktor už i na jevišti (v Honbě za mužem) si přivlastnila domácí právo; pí. profesor, pí. ředitel, sl. sekretář bohdá budou

brzy následovati. Tedy ať žije jazyková kopaná! — Venkov nás překvapil novou vazbou: On není s to s úkolu toho. Úžasné! Pisatel se patrně chtěl obrniti proti všem brusičům: vzal vazbu »s to býti« a připojil k ní ještě druhou, o které snad kdysi kdesi slyšel, a zplodil tak jakési alraune. Zapomněl, že se prostě říká: *on není s ten úkol*, a mohl proto raději napsati, že naň nestačí. — Pan rada Akorát vypočetl, že se svou rodinou o tří dcerách a se svým ročním příjmem 12.000 K nemůže při dnešní drahotě vyjít — míní Humor. listy. Při těch starostech není divu, že zapomněl skloňovati tři a míti tedy *rodinu o třech* dcerách. Ovšem vyjíti při tom bude moci, ale zdali *vystačiti*, to je jiná. — Úloha tato slečně výborně leží. Zase hrůzostrašné monstrum. Kde leží? Ale že jí *svědčí*, že snad jí také *přiléhá*, v tom jsme s p. kritikem zajedno. — Co je to: ospraveditelný? Stvořily to Nár. listy. — Příležitostně nařízené komise byly vady ty zjištěny. Minule Naše Řeč psala o chybě, za války k nám vniklé z němčiny: západně bojiště, severně toho města a pod. Zde máme již další kroky kupředu: příležitostně něčeho. Dobrý Čecháček se ustrnul nad německým gelegentlich a vpašoval to do našeho jazyka bez citu a bez milosrdenství. — Kvalifikace netřeba· žádná, volá sarkasticky Č. Demokracie. Není to tisková chyba m. *netřeba žádné?* Ale tiskovou chybou najisto není, že »práce je *zapotřebná*«, neboť to řečník *mluvil* a důrazně opakoval, dodávaje, že i dobrá vůle je zapotřeba. A což české mluvnice a znalosti správného jazyka není zapotřebí? — Na Slovensku zuří antagonismus neodmaďařených lidí vůči Čechům, který však symetricky se zaváděním pořádku ubývá, praví Č. Demokracie. Nepíchlo to »který« p. pisatele? Posud vždy jen ubývalo *něčeho*. Pohříchu ubývá také mnohým s lety jazykového povědomí, jak viděti hned z tvrzení Nár. politiky, že rozpory ve vládní koalici nabývají kritický ráz (m. *kritického rázu*). — A večerní Národní listy zase s druhé strany oznamují, že »protest obchodnictva a živnostnictva proti stranické třídní zásobovací politice ministerstva a proti plánovitému ničení stavu obchodního a živnostnictva nabývá vpravdě obrovský rozsah« (m. *obrovského rozsahu*). — Nás to nediví, píše Hlas, t. j. tedy: nedělá jich to divými. *Nám to není divno.* — Obchodník Z. P. svěřil obchodníku W. 29.600 K, aby za ně nakoupil hrách a fazole. Ale on *nenakoupil hrachu ani fazolí* (jak by bylo správně řečeno), nýbrž peníze zpronevěřil. »Nás to nediví«, řekl by zase Hlas. — Každopádně je tu konflikt zásadní povahy. Není-li to roztomile pověděno: každopádně? A je to převzato z podskaláčtiny! Havlíček by byl napsal: *Každým způ-*

sobem je tu spor zásadního rázu, neboť všecky neživé věci nemusí míti povahu; je tu také *ráz*. — Přítel našeho časopisu v Rokycanech pozastavil se nemálo nad některými slovy v povídce Stará Žofka od Ed. Kučery, uveřejněné před nedávnem v Nár. politice. Posílá nám tyto ukázky: Tu všechny, které tu jsou nedlouho, popouštějí namáhavému napětí své přetvářky. *Zezarytěly!* (Pan dopisovatel se obává, že tomu mnozí čtenáři nebudou rozuměti.) — A dále: Tu zdvihne hlavu, vidí slzy, jimiž *zaskleněly* oči, kámen uhodil, ostří řízlo tence, palčivě rozeklálo. — Snaha po tvoření nových slov zavedla tu spisovatele jinak dobrého na scestí. I přejeme si věru, aby v té snaze »nezezarytěl«. A také, aby nezvykal takovému tvrdému, podivínskému slohu, jaký se jeví i v těchto ukázkách. — Na procházce jsme se zastavili před novou dílnou dámských a pánských klobouků. Zvábilo nás vylepené tištěné návěští. »Nabyv po dlouhou dobu co dělník zkušeností odborných v předních závodech, bude vždy mojí snahou P. T. zákazníky co nejlépe obsloužiti. — Žádná reklama! Čistě jen upozornění na můj stranou následkem nedostatku místností nalézající se závod. Firma žádná židovská! Atd.« Jak se asi těšil podnikavý muž ten, když viděl vzletný plod svůj vytištěn! A jistě měl největší radost z těch míst, která se nejvíce liší od obyčejné mluvy a kde pořádně zajel mluvnici do vlasů. Nabyv zkušeností bude mou snahou — kdo by si nevzpomněl na historické: »dívaje se z okna prší«. Ale i »nabyv *po* dlouhou dobu zkušeností« není řečeno správně, jak každý čtenář cítí; má býti: nabyv *za* dlouhou dobu *jako* dělník zkušeností. Upozornění na *můj závod pro nedostatek místností stranou zřízený n. umístěný* — jest další oprava! A konečně i: Firma žádná židovská! jest nečeské m. Firma není židovská nebo Firma nikoli židovská! — Na téhož zdeúředně nic známo není. Hlehle! Starorakouská úřední čeština vylézá už zase. Myslili jsme, že v národě, který měl za starších dob tak slavné právníky, bude za nové samostatnosti především dbáno o obnovu staré vzorné mluvy právnické, že vymizejí takové ohyzdnosti jako je »zdeúřední« a že i *týž* vstoupí na zasloužený odpočinek. — Tam bychom rádi viděli všecky předporady (m. *předchozí porady*), jež platí směrnicím mírové konference (m. v nichž *se jedná* o směrnicích mírové konference nebo v nichž *se stanoví* ty směrnice).

Pěkný pořádek slov a vůbec znamenitou češtinu má vypravovatel životopisu velké Kateřiny: Temné toto město opřádající pověsti vzbudily v ní děsivé předtuchy (m. *temné pověsti, opřádající toto město*...). Byla to podívaná, když se sobě vlastní

elegancí tasila meč (m. s *elegancí sobě vlastní*). Vyprávěla, jak Voltaire, jehož již tehdy obdivovala, poslal její tetě Henriadu (m. *jemuž se již tehdy obdivovala*). Náhle zpozorovala Kateřina, že jedny od ostatních premovaným kočím a bujnější trojkou se lišící sáně míří přímo k Zimnímu paláci (m. že *jedny sáně, lišící se od ostatních premovaným kočím a bujnější trojkou*, míří...). — Listy německého filosofa Zimmermanna, tělesného lékaře krále anglického (m. *osobního* lékaře krále angl.). — Aniž by se ohlásil (m. *aniž se ohlásil, neohlásiv se*). — Kojenec černošky vyhlíží stejně jako novorozeně krásné dcery Kavkazu. Vyhlížíte opravdu jako bojar (m. *vypadá, vypadáte*; vyhlížeti má jiný význam, na př. z okna). — Cesta do i z Holandska je zastavena (m. *do Holandska a z něho*). — Tyto dvě ctnosti: poctivost a spravedlnost byly posmívány a zaměňovány chytráctvím (m. *byly na posměch, posmívali se jim*; trpný rod: bylo se jim posmíváno je sice mluvnicky přípustný, ale méně obvyklý). Podobně ve větě v Českém slově vytištěné: Při tom nebylo se dotýkáno té vedlejší už věci, kde stát na to vše vezme peníze (m. při tom už *se-nikdo nedotýkal...*, kde stát *na to na vše* vezme peníze.) — Věci, jež nejdou vyřídit u zeleného stolu, chceme prováděti váhou svého poctivého a bezohledného slova — volá Večerník Pr. lidu. Přece jen by měl šetřiti při tom aspoň trochu češtiny. Věci jdou, nejdou vyřídit — necítí pisatel té protivné německosti výrazu m. prostého českého: Věci lze, nelze, je — není možno vyřídit? — Majetek je krádež vyjma majetku sociál. demokratů — píše 28. Říjen. Vyjma je přechodník přítomný slovesa vyjmouti a toto se pojí vždy se 4. pádem. Stejně: mimo.

Máme načíti ještě soudek s chybnými 3. osobami množ. čísla sloves 3. a 5. třídy a jiný soudek s cizími slovy? Necháme toho zatím. Neboť podle Českého slova lidé churaví pesimismem (mohlo také lépe říci, že *churavějí škarohlídstvím*) a ty dvě kapitolky jsou opravdu k zoufání. Přesvědčíme čtenáře o tom jindy.

B.

HOVORNA.

BRANCOUZE (V. K.). Správné jméno této obce jest Bransouze (Černý-Váša, Moravská jména místní 54), pův. Bransúz, jak svědčí staré doklady. Je to jméno utvořené z osobního jména složeného Bransúd (dosvědčeného již r. 1297 v Erbenových Regestech II, 759) týmž způsobem, jakým vznikla na př. jména Bezděz z Bezděd, Drahoraz z Drahorad a pod. Změna v čísle (Bransúz — Bransouze)

je u místních jmen vůbec a u tohoto zvlášť snadno vysvětlitelná. Stejného původu je i místní jméno Miroslav (z osobního Miroslav, -a); bylo původně jako podobná jména jiná, Čáslav, Přibyslav a j., rodu mužského, později se změnil jeho rod v ženský; 2. pád je z Miroslavě. Miroslava je pozdější, dialektický druhotvar téhož způsobu jako Přibyslava, Čáslava a pod.

DENODENNĚ, NUTNOPÁDNĚ, ROZHODOPÁDNĚ. Dne 19. června 1920, po 8. hod. več. vypravoval kdosi, co musí »denodenně« (= tagtäglich) dělati. Ani při tom nemrkl, ani rtem nepoškubl; nic, co by vypadalo jako uvozovky živého slova, utvořeného jen hloupým »vtipem«. Polehčující okolnost je, že to byl potomek staré pražské rodiny. Několik dní před tím slyšel týž svědek od někoho jiného, že »nutnopádně« (= nötigenfalls) půjde k ministrovi. Vše to je bohužel pravda, nic jsme si nevymyslili. Jednu podobnou perlu můžeme předvésti černou na bílém. Dvě ženy z lidu si povídají v nedělní příloze Nár. l., 4. čce o známých, pozvaných na svatbu, že »rozhodopádně děckám něco domů seberou«. Napsal to Jindra Imlauf v překladě z polštiny. Realismus mu nemůže býti na omluvu; tak u nás mluví »inteligenti«, potloukající se po kavárnách a kavárničkách, ne ženy z lidu.

KRÁLŮV MĚSTEC (E. J.). Správný tvar tohoto jména je Králův Městec, ne Králové Městec. Původně se jmenovalo toto město Královo Městce (= Městečko), protože městská práva mu vysadili králové (Sedláček, Místop. slovník). Pamatujeme se sami dobře, že asi před 50 lety lidový tvar toho jména byl Králův nebo Královej (= Králový) Městec, chodilo se do Králového (Královýho) Městce, a tak se tam namnoze říká posud; tvar Králové Městec se počal hojněji ujímati v písmě i v řeči, když se místo lidových tvarů Králův Dvůr, Králův Hradec za naší paměti počaly obnovovati staré správné tvary Králové Dvůr, Králové Hradec. Pravidla 1913 píší správně Králův Městec.

LICHNÍK, LECHTNÍK, LECHNÍČEK. Podle zprávy p. Boh. Koutníka říkají v Drahotěšicích v okr. třeboňském malíčku u nohy lechníček; podle Kubína (Kott, Přísp. 2, 143) tak říkají v Kutné Hoře malíčku vůbec. Starší tvar byl lichník (lichníček). Místo lichý, sudý se říkávalo i lichní (správný tvar by byl lišní, ch však zůstalo vlivem základního slova), sudní (Jungmann; podle Bartoše je holub bez samice v záp. Moravě »lichní«, t. j. lichý). Malík je lichý prst; proto býval zván »lichním« prstem nebo »lichníkem« (Veleslavín, Rešel). Tvar lechtník (Svojnice v okr. netolickém, Kott, Přísp. 1, 185), lechník vznikl bezpochyby lidovou etymologií, jež slovo to spojovala se slovesem lechtati; malé děti často lechtávají na prstečkách, zvláště na nohou.

Když jsme shledávali tyto věci v slovnících, našli jsme u Kotta (6, 829) také tento výpisek: »Ordo rom. zmiňuje se ještě o jiném sýtku (asi = sítku) menším, které měl archidiakon po celou dobu mše sv. na lechníku. Pastýř duch. 1882. 812.« Snad se nám dostane o této věci výkladu laskavostí některého z čtenářů stavu duchovního?

NAPADÁ MNE (v. N. Ř. IV, 35). Podle zprávy p. šk. r. A. Vorla (nyní ve V. Meziříčí) se pojí na Moravě sloveso napadnouti, napadati ve významu něm. einfallen se 4. p. V zájm. 2. os. bývá ovšem tvar ti m. tě (v. Gebauer, Hist. ml. III, 1, 525), jako naopak v 3. p. tě m. ti (t. 527); ale to bývá nejen u slovesa napadnouti, nýbrž i jinde a mluvnický cit si je vědom, o jaký pád jde. Říká se místy na př. »tak ti lisknu; co ti nemá!; kam ti zas čerti nesó; schovám tě, kde ti nebude nikdo hledat,« a zase (na př. na Hané) »šak sem tě to povídal; nemožu tě pomoct«.

V Čechách bývá někdy znatelný rozdíl mezi vazbou s pádem 3. a 4. S p. 4. se pojí sloveso napadnouti spíše, kde jde o nějaké přání, o něčí vůli, kdežto 3. p. stává raději, kde je řeč o představě prosté všeho přání. »Co tě to napadá« říkáváme, odmítáme-li něčí prosbu, ale vypravujeme-li, jak jsme něco hledali, spíše řekneme »najednou mi napadlo, že by to mohlo býti v dolejší zásuvce«. Ale rozdíl ten není vytvořen tak určitě, abychom se pro něj měli smiřovati s německou vazbou.

PLOŠKOVICE (V. Š.). Původní název český jest Ploskovice (Ploskovici); tak jej uvádí Palacký (v Popise 72) i Sedláček (v Hist. slovníce místopisném 699). V listině z r. 1188 (u Friedricha v Codex dipl. 293) je psáno zřetelně Plozkowici; tak i v Deskách zemských (II, 499) v zápise o žalobě, kterou r. 1498 vedl Adam z Drahonic proti známému Daliborovi z Kozojed pro odnětí Ploskovic; a jinde často. Jaký původ a podklad má německá forma Ploschkowitz, je těžko říci; bývala v těch změnách často i libovůle německých úředníků. Změny a opravy místních jmen náležejí do pravomoci ministerstva vnitra.

RÁDO PRŠÍVÁ (E. J.). Říkáváme, že na sv. Petra a Pavla rádo pršívá; i to se prý někomu nelíbí, »rád« něco dělati prý může jen, kdo má vůli. Mohli bychom přidati, že vůbec něco dělati může jen, kdo má vůli, děšť že je spíše stav než vědomý výkon, mohli bychom i říci, že ani nevíme, kde je konec tvorů s vůlí a počátek tvorů bez vůle; ale neradi tak rozumujeme, kde jde o správnost či nesprávnost, nejraději se podíváme do skutečného jazyka a hledíme chápati, co nám snad je podivné. Slova rád tak užívá lid, užívali ho tak (a to hojněji než my) i naši předkové, proto nemáme tento způsob za nesprávný. Veleslavín

píše »kde se kouří, tu rád oheň bývá«, Hus (u Erbena 3, 198) »po hromobití a po búři rád déšť bývá«, Hájek 308a »manželství bezděčné (proti vůli) rádo mívá zlé skončení«, Štítný o kupcích (u Erbena 200), že »kdež lúpie (= kde se loupí, kde jsou lupiči), tu se rádi opatrují (= mají na pozoru)«; jak bychom směli říci, že to je nesprávné? Původní význam slova r á d (jehož užíváme nejčastěji jako přísudkového přívlastku nebo — podle Gebauera — jako doplňku) byl a jest asi »s radostí«; co s radostí, rád dělám, dělávám často, proto říkáme tak i o opětovných výkonech, při nichž není již řeči o radosti, ba i o výkonech nemilých (»ďábel mezi pravdu veždy blud rád rozsievá« v Ev. sv. Mat. s homiliemi 221b, přísloví »pro pravdu se lidé rádi hněvají«). A protože člověk rád vidí skutečný život i ve věcech snad neživých, vidí jej i v dešti, v bouřce atd. Říkáme přece, vidíme-li vystupovati mračno, že »chce« pršeti; to bychom teprv nesměli říkati! A přece c h t í t i, sloveso vědomé vůle, stalo se na př. v srbštině pomocným slovesem budoucího času. Tak čítáme i v staré češtině, a dosti často; na př. v radě o přípravě léku »vařiž tak dlúho, až by již stred (= med) chtěl býti černa«.

»SOUVRSTEVNÍK« (E. J.). V liter. příl. Nár. listů píše 20. června učitelka, že bývala žákyní příliš svědomitou, »jak mi moje souvrstevnice vytýkaly«. Souvrstevník, souvrstevnice je slovo nové a docela zbytečné. Vrstevník je příslušník vrstvy, m ů j vrstevník pak příslušník m é vrstvy; předpona sou- nebo spolu- je docela zbytečná, jako by bylo zbytečné říkati o někom, že je můj soukrajan nebo spolukrajan místo můj krajan, jak se vůbec říká. Srv. II, 266.

TU- A CIZOZEMSKÁ vína již před válkou zmizela nenáhle a snad již úplně z obchodních oznámení. Zato jsme našli podobnou neřest jazykovou v našich novinách (ty noviny!) v posledních měsících již několikrát: tvary sloves složených se mrzačívají tak, že se totéž sloveso opakuje plně jen po druhé, kdežto po prvé se nahrazuje pouhou předložkou. Tak jsme čtli již o nezpůsobných lidech, kteří »p ř i- a o d c h á z e j í« bez pozdravu, a o vysokých i středních školách, jež jsou dnes »na- a p ř e p l n ě n y nejen žáky rodu mužského, ale i mnoha tisíce žen«. Tak pravý Čech nikdy nemluví. Je to způsob možný jen v jazyce, kde slovesná předpona ještě zachovala původní slovní samostatnost, jemuž se i ta němčina vyhýbá u složenin s předponami »odlučitelnými«, neříkajíc aby si je dovolovala u předpon »neodlučitelných«; žádný Němec neřekne (a sotva který napíše) na př. o knize, že je »be- und zerschnitten«. Dnes máme »spisovatele«, kteří již opravdu myslí, že v češtině je všecko možno.

U VRÁCENÍ. V úředním spise jsme čtli, že nějaké vyjádření má

býti posláno »u vrácení« všech spisů; rozuměj »se všemi spisy«. Je to bliženeč krásného »u připojení« (IV, 95), které ovšem v úředním slohu českém žije vesele a »bude žít na věky«; viděli jsme již také spis, v němž se kterémusi úřadu ukládá »u připojení účtu« (t. j. podle přiloženého účtu) vyplatiti x K.

VEJÍTI SE (F. K.). Opravdu je vlastně mluvnicky nesprávné, říkáme-li, že se něco někam vejde nebo nevejde, t. j. že jest nebo není na to dosti místa; zvratný tvar je správný v sejíti se, rozejíti se, vedle nezvratného také s příslušným významem v najíti se, obejíti se a j., ale místo »to máslo se na ten talíř nevejde« bychom měli říkati »nevejde«. Tak se také v staré době říkávalo; tak píše na př. Lobkovic v Putování 19a »do každého toho sudu vejde tři anebo tři a puol věrtele«, a podobně se říkávalo i na př. »vcházelo na čber toho (rybího) plodu 10 kop« (1453, Arch. č. 21, 520). Jak je přirozený tvar nezvratný, uvědomíme si nejlépe, vidíme-li, že se s týmž významem říká na Moravě také vlézti. Bartoš má valašské doklady ze Slavičinského, tak stále říkala i služka z Dubu u Olomouce (to máslo na ten talíř nevleze); koho by nezarazilo, kdyby slyšel větu »to máslo se na ten talíř nevleze?«

Nevíme, jak starý je zde tvar zvratný (Jungmann má doklady z lidové mluvy své doby a ze Sychry). Ani, jak je po našich krajích rozšířen. Z Moravy jej zná Bartoš (všeci se tu nevejdete), říká se tak z největší části i po Čechách, jen od osob pocházejících z Klatovska slýcháváme věty jako »to máslo na ten talíř nevejde«. Nepůvodní zvratný tvar vznikl asi napodobením zvratných sloves směstnati se, vměstnati se, kterých se zvláště o lidech posud užívá; touto změnou také rozlišil jazyk sloveso vejíti v původním významě skutečného vcházení a bývalé vejíti, dnešní vejíti se s významem »směstnati se«. To vše si provedl náš jazyk sám, bez cizího vlivu a podle domácího vzoru, a bylo by zbytečné (a bezpochyby i marné) zapovídati nový tvar zvratný a nutiti se do tvaru zaniklého.

Toto sloveso patří také do skupiny sloves významu dokonavého, jichž přes to lze užíti ve významu přítomném (srv. III, 16); řeknu-li na př. o místnosti, že se do ní vejde tisíc lidí, je to její stálá vlastnost a mohu tak říci tedy i ve větě přítomného času.

Čtli jsme kdesi také o jakési paničce, jež »plakávala, i když se jí klíč do dírky nevešel nahned«. Zde nejde o míru, nýbrž o skutečné vejití někam; snad se někde také tak říká, ale nemělo by se tak mluviti, tím méně psáti. Zde by ostatně snad bylo lépe na místě slovo vlézti.

Z redakce odpovídá Václav Ertl.
Tiskla firma: Th. Venta, společnost s r. o. v Praze-I., Bilkova ul. č. 17.